

Jon Miranderen ordeinua bere lekuan

*

TXOMIN PEILLEN

*

*J*on Mirande Aiphasorho 1925ean Parisen jaio zen eta 1972an Parisen hil. Euskal Herria aitamen etxean eduki du, ezen ia bizi guztian haiekin bizitu baitzen. Euskal Herria etxean zuen eta gogoan ere. Bere obra osoak badu uste dugun baino batasun gehiago nahiz haren obraren mendian leizeak, harpeak eta arkaitzak badiren. Bai, zerbait eka-ri digu politika iritzi bortitz batzuen gainetik begiratzen badiogu. Idazlea ez dezakegu ez goregi, ez apalegi jar, euskaldun kultura gabeen manikeo ikusmoldean gerta ohi denez.

Mirande pagano eta indarkeriaren alde

Pagano izatea harentzat ez zen azalezkoa. Arimagan sinesten zuen hala nola bretoieraz idatzi zuen *Hor Fez* saiakera laburrean. Bestalde pagano zen aleman pentsalari batzuen gisa Nietzsche eta Spengler-en gisa uste baitzuen kristautasunak Europa ahuldu zuela sendimendu onen eta esklabo bazterkin moral batekin ibiliz. Olerki bat itzuli zuen: «Ezin diteke edonor izan pagano».

Naski, esan nion bezala, kristautasunak ez ditu indo-europarrak munduko gudari eta kolonizatzaile handienak izatetik baztertu, ez eta portuges español katolikoak sarraski egile izatetik baztertu. Euskal Herria mantsotu duela ka-

-
- ▮ Txomin Peillen idazlea eta euskaltzaina da. Jon Miranderekin batera *Igela* aldizkaria sortu zuen 1962an.

tolikotasunak? Hori gure historiaren garai motz batean izan zen eta da, gaur demokristau asko bakezaleak direlako, baina ateo anitz ere. Pagano bortitzaren mito horrek eramaten zuen Mirande, Aurelia Arkotxak idatzi bezala, herio heroikoaren goraipamenean. Zoritxarrez, goraipamen horretan, kulturagabeko norbaitek *Godu Abestia*, itzulpen hutsa dena, Jon Mirandek idatzitako *Gudu abestia* bilakatu du.

Jon Miranderen paganismoa, ordea, sakonago zen, oinarriz keltengandik hartu sineste batzuekin, Grezia eta Erromako pagano filosofo zinikoekin eta hedonistekin ere. Platon eta Aristoteles ez zituen gehiegi gogoko. Miranderen paganotasuna Pio Barojarenaren hurbil-hurbila da, bekatuaren ukapena, bizi alaiarena, janari eta edari onena, aszetismoaren ukapena.

Berak pentsatu zuen Agosti Xahok bezala horrelako euskal filosofia baten sortzea, jarraitzailerik ez zuen izan, ordea. Pagano filosofia hori, ikusiko dugu urrunago *Haur besoetakoa*-n nola agertzen den. Politikan eta filosofian jarraiki ez genuelako Nietzscheren *Aus Hohen Bergen* olerkia itzuli zigun bere bakartasunaren deitoratzeko.

Jon Mirande eta erotika

Jon Miranderen erotika zein den ikus daiteke bere olerkietan, ezen bere eskarmentuak agertzen dituztenak dira sentimenduzko utzipena («Maitasuna»), gorputzeko harreman hutsak («Pigalle»), benetako lorpenak («Jei gai» eta «Ametsetan»), alaitasunezko harremanak («Oianone»), pedofilia («Larrazken gau batez» eta «Amsterdameko oroitzen bat»); gero besteen harremanak aipatzen ditu: lesbostarrak («Neskutsak») eta pederastak («Jainkozalea»).

Apezak euskal literaturaren nagusi eta zentsuratzaille ziren garaian, Lafitte, Mokoroa, Chabagno, gogorki eraso zituzten Andima Ibiñagabetiak eta Jon Mirandek *Euzko-Deya*-n olerki erotikoak euskaraz emateko askatasuna aipatu zutenean. Erotika horretan beregain utzi behar zaizkio, beti, bere joerak neska txiki eta emazteenganako haragi gurariak eta besteenak pederastenenak: esate baterako Goulvenn Pen-

naod-en bretoierazko pederastografia bat itzuli baitzuen eta lagun haren ohoretan «Jainkozalea» idatzi, euskaraz, frantsesez eta agian bretoieraz; eta lesbostarrenak, «Neskutsak».

Hona zer zioen bere olerkien bilduman, bai 1953an gertatu zuen 25 olerkien aukeraren «Hitzaurre antzo» delakoan:

nire poema hauk irakurri ondoren, bildur naiz zenbaitzuen bizar veneragarriak asarrearen asarez zutituko zaizkidala dena lizunkeria eta blasphema merkhe naizelakoan. Zer nahi duzue? Ene asmoak, ene ametsak, ene ohartikasiak hartu ditut idazgaitzat, idazle guztien ariora. Balaiteke zuenak bezain argi ta garbiak ez izaitea. Txit negar egingarri zait bainan... neureak dira eta atxikia natzaie. Neholaz ere ez nuke nahi haatik, zuen bihotz aratzak ni naizela zio urdint litezen. Hori itzur-ehi da, ordea: aski duzue ez irakurtea; ez natzaizue batere aiher izanen! (*J. Mirande, Ene jainko eidol zaharra, lur, X. Olarraren argitalpena, Elkar, 1984*)

Gero ikusiko dugu idazleak berak aitortzen duenaz Goizerriko filosofietan ikasirik nola erotika eta arimeen batasuna lotzen dituen, batasunzale dualismo batean.

Jon Mirande abertzale

Hasieratik abertzalea izan zen. Baikorra eta eraikitzaile izan zedin, euskal kulturari duintasuna eman nahi zion; kanpoan bezainbeste barnean arnasa hartu behar genuen. Nahi zuen Euskal Herria bizi zedin, euskaldun izan zedin eta berak zioen bezala herri txipi batzuen maila kausi lezan kulturari Finlandia eta Danimarka eredu emanik.

Desegilea ere zen eta Frantziaren eta Espainiaren suntsipena amesten zuen edo bederen euskaldunak haiengandik bereiztea. Euskaltzaindian sartzean aipatu nituen 1948an, nola lehenbizikoz gerla ondoren Jonek borroka armatua proposatzen zion behenafatar abertzale bati; borroka hori eroan behar zen frantsesen eta espainolen kontra. Inork ez zuen orduan jarraiki, baina berriro 1953an *Euskaldungoaren etsaiak* eta *Abertzaletasunaren inguruan* ar-

tikulu zorrotzak, garratzak idazten ditu. Erantzun bakarra izango du handik hamar urtera F. Krutwigen *Vasconia*-n.

Hona berak zer idatzi zion Andima Ibiñagabeitiari gai horretaz bere eskutitz batean (P. Urkizuk Estibalizko artxibategian aurkitua):

Ordainez gauzak bertze argi batean, egiazkoago den batean, nire ustez, dachuskit orain. Ergelkeria izan da euskaldunei indarraren Berri Hona aldarrikatzea, Eliza Amaren aurkha joaitea seme desleial antzo, gure herritar bihotz samurrekoak Germaniako basatien bizi kontzeptuetara eramán nahi izaitea. Ergelkeria hoién bekhatuak damutzen nau txit —*mea maxima culpa*— eta ez dut gehiago egin nahi. (*Paris 1956-IV-11*)

Euskaldunekin politikan eta kulturán ere arrakasta gutti edukiz, Mirande 1964tik goiti bere daimonetara, faxistetara itzuliko da eta euskaldunak arrolatu nahi izan gaitu. Sekulako eskutitza, argitaratu dena eta fotokopiatu, idatzi zidan Hitler gogorki aipatu nuelako. Geroago, etsiturik, ez nintzela faxista deitoratu zuen beste eskutitz batean (ik. *Jon Miranderen lan hautatuak*, 1976).

Egia da Mirandek ezezkor aldiak zituela eta depresioak hurbiltzearekin faxista sermoiak botatzen hasten zela, sendo aldietan baikorrágo erregezale eta abertzaleekin ibiltzen. Behin bretoien literatura sariketa batean —«Le Prix du Rassemblement breton»— Le Pen ezagutu zuen; argazkietan ikusten da harekin koktel batean edaten.

Hark gonbidatu zuen Mirande mitin batera, sartzean erosi zuen karta eta entzun zituenean hango astakeriak karta hartu eta urratu, bi ordutako lepenista hark, ezen euskalduntasuna bihotzean zeukan batek nekez onar zezakeen bere buruaren ukatzea Frantzia handiaren izenean. Gainera bazekien Le Pen bretoin abertzaleekin ibili ondoren jakobino negozioan sartu zela, Ipar Afrikatik itzultitako frantsesak lehen bezero izanki politikan benetan sartzeko.

Euskal Herria zen Jon Miranderen itxaropen handiena eta agian bizitzeko arrazoia, eta ikusi zuenean euskal abertzaletasuna bakebide mantso batetik atera ondoren marxismora eta gerrillara zirristatzen zela, etsitu egin zuen zeren bera, nahiz pagano izan, anti-materialista amorratua

zen eta hortakoz gorroto zituen berdin kapitalismoa eta marxismoa.

Maiz eta hori erregezaleekin ibili zelako, bazen Miranderengan zaldunen garaiko nostalgia bat eta hain zuzen horrelaxe zekusan geroago borroka armatua, «Euskaldun gudu zalduntza baten beharkiaz» idatziz, Gernikan 1953an.

Euskal Herriaren ikuspegi horretan euskara gailurrean zeukan eta idaztea beharrezko. Abeozenn Bretaniako psikiatrak galdetu zionean zer zen bere bizitzan garrantzitsuen, erantzun zuen: «Idaztea». Eta esan zion sendagileak: «Idatz ezazu». Eta erantzun zion: «Ezin dut, ez du balio bititzeak».

Bere idazlanek arrakasta gutti zutela orduko euskaldunen artean idatzi zidan behin, *Haur besoetako*a beste hizkuntza batean eman zezakeela, baina frantses edo ingelesa hobeki ikasi beharko zitukeela horretarako zioen; gero beste eskutitz batean esan zidan, etsipenez idatzi zidala, ezetz, ez zuela sekulan inperio hizkuntza zapaltzaile horietan idatziko, bere idealen traditza litzatekeelako. Izatekotan, kelten hizkuntzetan.

Gainera ez zuen sekulan euskaraz hitz egitea baztertu eta adiskidantzaren izenean jarraiki zuen Jon Etxaiderentzat zubererari buruz oharren idazten, *Etxahunen bertsoak gipuzkeraz* liburuan ikusten den bezala; bestalde, niri azken hilabetetaraino zubereraz idatzi zidan. Goiarnasa eta gazte denborako sua itzalia zitzaion, ezin sendatuzko nerbio gaitzak, azken bizi arrazoi hori kendu ziotelarik. Azkenerraino nazi eta abertzale iraun zuen Mirandek, ez baitzen Juanito aprobetxategi baten antzean, euskal sasigudari izan ondoren, sosaren trukean, bere burua salduko zuena eskumari, eta ez abertzaleen kritikatzeko, jendeak eta ekintzak, gezurrez zikintzeko baizik.

Jon Mirande eta heriotza

Duela hamar urte argitaratu nuen lehenbizikoz, Jon Miranderen lehen olerkia, gipuzkeraz, eta gaia zuen Heriotza.

«Sonetu»

Aspertuaz urturik, txo! neure biotza,
Bizi ontako neke ta negarrak aztu.
Eriotz samurrak danak eramango ditu.
Oetzat izango det biar buztin otza.

Gizonak, zuen artean nenbillen arrotza.
Maitatu nituenak ez naute maitatu,
Adixkide onenak egon dira mutu,
Alperretan diet egin Zeruai otoitza...

Ez abesti latiñik, ur deunik ez, apaiz!
Ez garbairik, anaiak, naizenean ilko:
Anaiaren garbaia gezurra bai da maiz.

Lurraren magalean sartu aizeneko
Poztu, neure gorputza! Bertan egongo aiz,
Naiz udara, naiz negu, bakean betiko...

Aliterazioen indarrez josi neurtitz hauek Miranderen lehenetarik izanik ere hoberenetarik dira. Loustau-Daudi-
ne behenafartar eta garai batean euskal idazle izan zenari
1948ko martxoan bidali eskutitz batean azaldu ziren.
Nonbait 1947an idatziak. Bere olerki zaharrena 1946an
idatzitako itzulpena «Bi beleak» heriotza du gai, baita
1952an argitaratu zuen «Nil igitur mors est».

Hogei urteetan depresioak hartu zuen gizona behin
baino gehiagotan bere buruaz beste egiteko asmotan ibili
zen eta olerki honek argi eta garbi erakusten digu, gazterik
piztu ezin bizi horrek ekartzen zion desoreka.

Desoreka hori, agian, izan da haren olerkigintzari ka-
rra, sua eta ausartzia eman diona. Ezinegon hori ere bidaia
egiteko, hizkuntz ikasteko akuilua izan zitzaion. Agian ere,
hasieran behintzat, lan aspergarri batek ez zuen Pariseko
Rue Beuret-en lagundu depresio iraunkorretik ateratzen.

Orrela büro zikin batean / atso iztunen artean: / pasa-
tzen ditut egunak, / iluntzen baitit gogoa / aien aipatzeak
berak. (*Paris-Beuret, 1951.an*)

Jon Mirandek bere buruaz beste egin zuenean, hori
delako egia, sekulakoak esan eta idatzi ziren, alegia ustega-
bean gardenal gehiegi hartu zuela. Ustegabeen bi tubo?

batek zioen ezin zela egiazko faxista batek ez duelako bere burua hiltzen (G.P.). Beste batek, haren adiskidea zela, ongi ezagutzen zuela, ezin zela (J.E.).

Nik bezala ikusi balute zer egoeratan, zer itxuratan ikusi genuen lo kura batek desegina, laugarren edo bostgarren depresioaren ondotik, ez zuten horrelako inguru-mingururik emango. Ez ninduen harritu haren heriotzaren berriak, idatzi zidan azken karta jakingarria baitzen hila beteak goizago erabakia hartu zuela eta lo erremedio metatzen hasi bai honela zioen:

Agur bat Maulerik Huna ethorri nintzen Chateaulin-ko klinika utzi ondoren. Baina asperturik nago zinez aldi huntan Euskal Herriaz. Ez dakit noiz sarthuko naizen ez eta norat. (*ik 362. or., Txomin Peillen, Jon Miranderen lan hautatuak, Gero, Bilbo, 1977*)

Aipa genitzake heriotzaz —ez heroikoaz— idatzi olerkiak, eta besteen heriotzaz mintzatzen ez delarik, *Nil igitur mors est*, baina besteek egingo dutelakoan, bakarrik Miranderen obraren hirugarren osagai hau aipatu nahi nizuen, denak biltzen dituen *Haur besoetakoa* Jon Miranderen eleberriaz mintzatuz.

Haur Besoetakoaren erditze nekea

Miranderen pentsamenduaren zazpi osagai hautatu ditut. Zazpi horiek, jakina, gure idazlearen eleberri horretan agertuko dira, eta liburu horrek irakurketa asko izan ditzake. Hori eskaini nion Gil Berari uste bainuen obra zela ulertarazi behar zena, ez idazlea.

Egia da maiz obratik abiatuz aurkitzen dela gizonaren pentsamendua. Baztertu zuen nafartar idazleak nire gaztelaniazko hitzaurrea. Zorionez, ezen alde batetik ez nintzen agertzen itzulpen tamalgarri hartan eta bestetik Madrilgo UNEDeko irakasleen aurrean lan hori gehitua, umotua eman bainuen, eta Patri Urkizuren axolaz *Jornadas de lengua y literatura catalana, gallega y vasca* delakoan gaztelaniaz argitaratu zidaten: «Jon Mirande Ayphasorho y su novela *La Ahijada*», UNEDeko aldizkarian, Madrilen, 1992an.

Eleberri eta pentsamendu horren aztertzeko, Mirandek *Haur Besoetakoa* idazten zuen garaian bidali zizkidan eskutitzez eta bere hitzez baliatuko naiz, erakusteko zenbat irakurketa aberats dituen eleberriak, Villasante fraideak arrunt eta bakun iritzi zuena. 1959ko otsailaren lehenean:

Aipatu nizun ipuina bukatuxerik dut —garbitan ipintzen ari naiz orain eta amar bat egunen buruko eginik duket. Luze samarra da «Alos Torrea»ren heinekoa gutxi gorabehera; eta gaia oso «berezia»: maitasun kondaira bat, 30 urteko gizon baten eta 11 urteko nexka baten elkar maitatzea kondatzen duena, ots, euskerazko «Lolita» bat (naiz ez dudan zoritxarrez V. Nabokov-en lanegiña irakurri aal izan).

Mitxelenari bi itz esan diot hortaz eta erantzun dit aldizkarian publikatzeko alegiñak egingo dituela. Bainan beldur naiz ezin ditekeala, zati zenbait aski erotiko baitira —naiz funtsez oso garbi eta sentimentala den. Behar bada liburu txiki antzean aterako dut, zentsurari iges egiten aal badio. Nai baduzu kopia bat bidaliko dizut, zure aburua jakin nai bainuke, formari eta funtsari buruz (Ez naiz ausartzen Urrestarazuri erakustera).

Beste lan batzu egin gogo ditut hartatik landa. Irudimena berpiztu zait azkenekotz, eta ideia asko badut. Bainan astia urri, bai eta ondikotz biotza ere; irakurle izpiritu zabal geiago balira oraindik! Bainan berriz ere gure erritarraren konformismuak nazkaturik naduka (...).

Bere eleberria doidoia bukatu rik, Mirande konturatu zen, euskaldunen eta apezen zentsuraren zatik izaturik, ez zuela inork ausartu nahi izango argitaratzera. Jadanik sei urte lehenago bere olerki batzuk erotikoak izango zirela abisaturik aita Lafitte, Mokoroa eta Chabagno bat, denak zentsore izanak, denak polemikari, gogorki mintzatu ziren Miranderen kontra, euskal literaturari bere «garbitasuna» edo, hobeki esan, bere «apezkeria» gorde beharrez. (Aita Mokoroa Bilboko apezpikuaren ikustera ibili zen J. Miranderen obra Espainian debekarazteko, gazteria ustel ez zezan. Aita Chabagno aldudar misiolariak frantsesez, naski, *Euzko-Deya*-ri mehatxua igorri zion, berriz, Miranderen liburua aipatzen bazuten Indexean sartzea eskatuko ziola Vaticanoari (ik. Pamielako argitalpenean *Jon Miranderen lan debekatuak*).

Urte berean, hilabete beraren 24an Aljeriatik igorri nion eskutitz bati erantzunez honela zuzentzen zait:

Eskerrik aunitz zure eskutitza gatik; barka ez badizut lehen erantzun, bainan ene ipuinberria urrendu nahi nuen, kopia bat zuri igortzekotz. Honekin batean, beraz, *Aur besoetakoa* badoakizu. Barka igortzen dizudan kopia ez bada oso irakur errexa, bai eta irakurri ondoan eni atzera bidaltzekotz eskatzen badizut: beste bi baizik ez ditut, bat igorriko diot Mitxelenari, bainan beldur naiz ezin irar dezakela Gipuzkoan zentsura gatik eta beharko naizela saiatu beste nonbait publikatzea; Amerikan agian Andimaren bitartez.

Zure aburua idazlantxo hortaz asko preziatuko dudala zihur izan zaie, batez ere hizkuntza eta formari buruz — eta zure oharrak kontuan hartuko ditut noski zer edo zer aldatzekotz argitaratu erazi baino lehen, beharra baldin bada; funtsari buruz ere zure iritzia pozik hartuko dut, jakifia, bainan hortan ez dut uste deus alda dezakedanik, istoria ankaz-goratu gabe. Hanbat gaisto gure herriko zintzo eta zuzenek ene bi protagonisten maitasun bere gisakoa kondentzen badute (...).

Eskutitz honetan Jon Mirandek Venezuelan Andimaren bitartez eta hark eskaini moduan argitaratuko ziolako itxaropena agertzen du.

Idazleak eskatu bezala eta berak eman mugetan idazkiaren ilunune batzuk seinalatuko nizkion, baita berriz idatzi zuen hasiera ere, lehen aldian nahikoa astuna atera zelako. Eta halan idatzi zidan hurrengo hilabetearen martxoan:

Zure oharrak khonduan hartuz *Aur Besoetakoa* berridatziko dut eta Andimari igorriko deraukot, Mitxelenak ez bazu publikatzen ahal.

Baina hilabetearen azkenean *Egan*-en argitaratzeko eskaerari ezezkoa hartzen du Mitxelenarengandik:

Mitxelenaren guthun bat hartu berri dut. (...) goraip-huak egiten derauzkit ene ipuin berria gatik —baina ezin publikatzea eraz dezakela borobilki erraiten deraut... bertzela «akabo aldizkaria». Andimari igorri deraukiot eia Amerikan argitaratzeko biderik hatzemanen duenik (...).

Gero zoritxarrez holako lanak Caracasen argitaratzen zituen Miangolarrak nahiago izan zuen latinetikako itzulpen batzuei laguntza eman ezen ez Miranderen olerki eta eleberriari.

Jonek gipuzkeraz idatzi zuen ipuinberria lotan egon zen Ameriketara, eta hirugarren argitaldian A. Eguzkitzak Pamielan eman zuen bakarrik, 1987an, lehenbiziko idaz tankera hori, erabiliko dudana. Berdin olerkariak berak egin olerki hautatuen bilduma X. Olarrak Elkar-en 1984an.

Azkenean oso bestelako politika eta literatura ideiak zeuzkan Gabriel Arestik Miranderi 1970ean *Haur Besoeta* -koa euskara baturatua argitaratu zion. Hamaika urteren luzapena. Egia da olerki bildumarentzat 23 urte luzatuko duela Andolin Eguzkitzak *Orhoituz* eman arte.

Haur Besoetakoaren irakurketak

Irakurketa arrunt bakuna eta erraza

Gizon baten eta haur baten ezin maitatzea, neska itozten delarik eta gizonak bere burua itsasora botatzen hairengana joateko. Tragedia bat erotismo sotil batekin eramana, zintzoen eta fraide batzuen eskandalagarri. (ik. L. Villasante-ren *Historia de la Literatura Vasca* delakoa).

Erotikazko irakurketa

Iritzi bitxi horiek irakurri ondoren eta —Gasteizen EHUK ez bainau sekulan ezagutu—, Deustura deitu ninduelako 1976an Alfontso Irigoyenek hitz egitera, eleberria erotikoa, materialista, moralik gabekoa, hitsa, zela entzunik hiztegia aztertu nuen eta Madrileko UNEDeko irakasleen aurrean 1992an errepikatu:

Arima

Hamalau aldiz agertzen da gorputz hitzarekin lotua. Eta lotura horrek erakusten digu Miranderen sineste nausi bat, espirituzalea da. Arimaz dio «itsaso berdea dela».

Eta azkenean ere gizonak bere burua itotzen duenean, itsasoan neskarekin gorputz eta arima batzeko egiten du. Beti iraungo duen gorputz eta arimen batasunean eta hori idazleak arimaz sinesten zuenarekin lotua (ik. *Jon Miranderen lan hautatuak*, Gero, Bilbao, 1977, 104. or.).

Ariman sinesten dut —bere izen arrunta eman behar baitzaio—: erran nahi dut izaki bakoitzean alderdi psikiko bat badagoela; konbentzitua nago eta materiazaileek diotenez bestalde, psukhê hori ez dela ekaiaren gain-fenomeno bat abere eta gizakentearentzat, baina aitzitik fisika-kimika aldaketez oso bestelakoa, bere izate barnatsu eta sakonean.

(...) Horregatik nahiz gorputza gauza iragankor eta bigarren mailako den, Arimari berdinduz nahi bada, sineslari batzuek dagiten bezala ez da mespretxatu behar hiltzera behartua baldin bada, arima beste hein batera iragaiten delarik. (*Bretoierratik itzulia*, G.P. eta Tx.P., lib. aip., 105.or.)

Miranden obran, *Nil igitur mors est* eta beste lanetan, gorputza maitearen arimarekin bat egiteko oztopoa da lur honetan.

Gorputza

Hitz hau 50 aldiz agertzen da. Hau da «erotikazko» hitz nagusia. Gizonarena: dorpe, sutan, mozkor agertzen da; neskarena, Theresarena bakarrik, eder, malgu, biguin, zuri, minbera. Gorputza izanik ere maitasunaren bide eta oztopo, arimara heltzeko bide bakarra dela eta gorputza ez dela gaitzetsi behar, dio:

Aitzitik (gorputza) gure nortasun ezagutuaren oinarri bezala ezagutarazi behar da eta hortik «Die Hinterwelter», hots metafisikalarien mintzaldien batik, (gorputzari) bere izatezko indarrak ohoratu behar dizkiogu, horiek baitira nahiz azalezko, nahiz apaleko, erro sakon eta beharrezkoenak: erran nahi dut sexuaren ezagutza eta etnieren kontzientzia. Gogoaren gainbegiagatik zentzu horien ukatzea ez litzateke engainu eta astakeria baizik zeren aingerua egin nahi duenak animalea egin dezake.

*Haur besoetako*a-n honela idatzi zuen:

Gorputza ez-bear bat omen; edo eragozpen bat —baina bai eta arimara daraman bide bat ere —Goizerriko mystikoek erakutsi zioten araura. Ondikotz! Theresaren arima haren arima, haren aragia baino gaizkiago eta azalezkiago ezagutzen zuen oraindik. (*lib. aip. 105. or.*)

(«Jei-Gai» zubererazko olerkian berdin eta zehazki dio hartzten duen oheko andreari: «Bi arimen muga dakigün jaur!»).

Sendimenduak

Hitz erabiliena naski «bihotz», 62 aldiz, «maitasun» hitzaren lekua hartzen du, ezen Mirandek idatzi baitzuen «Maitasun hitz higatu hori».

«Lotsa» bi aldiz agertzen da eta bi bider bakarrik «faltso» izenlagunarekin, bigarrenik esker on, 15 aldiz; «eztita-sun», 12 aldiz. Gizonari egotzia gehienetan, 29 aldiz irakurtzen da «zoratu», batik bat haurra laztantzen, ferekatzen duenean.

Alaitasuna ala goibeltasuna

Naski bi heriotzen tragedia kontuan hartuz ez da happy-end eleberria, baina hiztegian sartzen bagara beste kontu: «goibel» 11 aldiz, «alai» 16 aldiz; «negar» 6 aldiz, «irrifarre» 26 aldiz; «ahalge» 3 aldiz, «pozik» 8 aldiz; «pena» behin, «irri» 15 aldiz; «bekatu» 3 aldiz.

Zintzotasuna ala maltzurkeria

Bi maitaleek inguruko burgesekin dauzkaten harreman txarren lekuko eta eleberriari zerbait iluntasuna ematen duten hitzak hauexek lirateke: «zurikeria», 30 aldiz; «etsipena» 11 bider; «ergel», 13 aldiz; «gorroto», 6 aldiz; «eskandalu», 3 aldiz. Baina «Ontasun», «Zintzotasun», «Zindotasun», «Zuzentasun» maiuskulaz idazten ditu.

Gorputz harremanak

Hemen ukituko ote dugu erotikaren eskandalua: «laztan» 40 aldiz, «musu» 5 aldiz, «besoetan hartu» 3 aldiz, «min eginen dizut» behin, «artu zuen» behin, sexu harreman bakar eta sinbolikoarentzat. Inor mintzeko hitzik ez

dago, Bernat Etxepare haina aratza da Jon Mirande eleberrri honetan bederen.

Herri-min edota etniaren nostalgia

Herriminaren sinboloa neska dugu. Neska Euskaldungoa da. Badu 11 urte Mirande euskaraz idazten ari dela. Sinbolo irakurketa horren haria eman zidan idazleak berak, lagun baten mentura nobelatua idazten zuelarik, bere euskal mezuaren helarazteko. Aski hurbildik irakurri nahi duenak aurkituko ditu gakoak.

Jadanik «Behiak» ipuin satirikoan idazlea bere buruaz trufatzen denean «herrimin» hitza agertzen da 1951n.

herriminez bizi nintzen hemendik urrun eta ikus! herri hau delata dut orain min. (*Tx. Peillen, Jon Miranderen lan hautatuak, Gero, Bilbao, 1977 129. or.*)

*Haur besoetako*a-n ordea:

Thesari begira zegoelarik bere *errimiñaren* jaioterri hura zekusan barruko begiekin. (*lib. aip. 37. or.*)

Bai, Euskal Herria da neska hori, eta 45. orrialdean berriro irakur dezakegu:

Eta orain sumatzen asi zen gorputz eder hori bere edertasun mozkorgarria gatik, synbol bat baizik ez zela, haren biotz urduria *errimiñez* jotzen zuen zerbaiten symbola. (*45. or.*)

Liburuaren erditan berriz neskaren sinbolika hori agertzen da.

ogei eta amasei ordubete haren gorputzoxa ikusi gaberik zegoela eta *errimiñaren* antzora, sistatzen zion biotza gaberason horrek.

Tragedian azkenean ere errepikatzen zaigu itsasoaren gatik:

eta haren (itsasoaren) beteak izuz eta *errimiñez* batera jotzen zuen aita besoetako. (*111. or.*)

Mirandek eraiki zuen lehenik abertzale amets bat, borroka armatuaren ilusioa, bere faxismoarengandik bereiz-

ten jakin ez zuena. Gero, berak dioenez, politika utzita euskal literaturaren borroka lekuan sartu zenean, euskaldun zintzoek toreatu zuten eta zauritu: ezin idatziz liburuko gizonak bezala, ez zuen bere buruaz beste egitea baizik aterabide izan.

Musika irakurketa

Liburuan aipatzen zaigu errusiar eta aleman musika erromantikoa, baita Frantz Schuberten «amaitugabea».

Musika goibel bat entzun nai zuen, ez latín-errientzako inñolaz ere, Alemania edo Errusiakoa baizik; samur eta ozena, barrurakor eta oroz gainekoa batean, halako zati bat soilik zen gai haren atsegiñaren laguntzalle izateko. Ezer ez baitzuen bere gusturako arkitu, radiola itzali eta Schuberten «Amaitu gabea» ezarri zuen disko inguratzailean. (53. or.)

Eta oroitzapen gisa

Seinale bezala, aspaldiko goizaldi hartan biek elkarrekin entzun zuten Schuberten symphonia disko-inguratzallean igaro erazi zuen berriro. (111. or.)

Beethoven ere agertzen zaigu eta, naski, Theresaren ohoretan:

Hartatik landa, bai baitzekien neskatoak musika zati hori ezagutzen zuela, joan zen disko-inguratzallearen billa eta Beethovenen «A Thérèse» sonata igaro erazi zuen —ro-neia pitin batekin berraren sentimentalitatearen aldera. (75. or.)

Kultura irakurketa

Galdutako humanitateen nostalgia zeukan Mirandek, paganotasunarekin lotura ikusten zielako; frantses erakaskuntza ergelaren kritika egin ondoren etxean eduki nahi du Theresa Greziako eta Erromako pentsalari garratzen ikasketan eta gero bidaien bidez beste kultura ezagutu dezan. Bai, hori zen hain zuzen Jon Mirandek Euskal Herriarentzat nahi zuena, eta aski goizik, 1948ko martxoaren 3an:

Nik maite dut neure herria Angles edo Frantses batek be-
rea maite duen bezala. Euskal herriko dantza ta abesti
herrikoiak laket zaizkit naski; eusko edestia ikasten ari
naiz; bainan geroari beha bizi behar genukela deritzait.
Nere ametsa, hauxe da: egun batez, Euzkadi izan dadien
ludiko(sic) herrialde arhITUENETARIK BAT —Iphar-europako
erresuma ttipi zenbait diren bezala —(Gogoan ditut Ho-
landa, Dinamarka, Finlandia). («*Txomin Peillenen Eus -
kaltzaindian sartzea*», in Euskera, Bilbo, 1989, 2. al-
dia , 34, 429-486. or.)

Eta «Kultura eta folkloean» ere, ia hitz berdinekin:

Naski gure kiroletan edertasun, jaukaltasunik bada; ber-
din dantzetan eta gure bertsolarien kopletan humore.
Baina euskaldun kultura hortara mugatzea, edo kultural-
detik garrantzi berezia daukala sinestea, frantses kulturak
Bécaud-en kantetan duela bihotza eta amerikar kulturak
Base-ballean erraitea lizateke.

(...) Nahikoa da eta aski begien irikitzea, ikasteko nola
gurea bezain apala den egoeran bizi ondoren, azken
ehun urteotan herri batzuek beren etnia-nortasunaren
errespetua irabazi duten, izan dadin politika jabetasuna-
rekin edo gabe, beren ohiko dantza eta kanten alde lan
egiteaz oso bestelako bideetatik, hala nola Fintar, Fla-
mandar, Galestar. (J.M. Larrea, Miranderen lan kritikoak.
Pamiela, Iruñea, 1985, 82-83. or.)

Zein dira beste kulturak, beste herrialdeak:

Nai zuen Theresa berarekin eroan atzerriko lurralde urru-
ti, harentzat berri eta ezagun gaberik izango zen, bate-
ra... *Egoaldeko* erri eguzkitsu eta koloredun batera? Eta ja-
danik aurra bazekusan berarekin itsasoko ur epeletan
igerika, edo aitzinateko uriak eta erriak ikuskatzen zituz-
telarik, musaioetan edo arri zaarren artean Theresa serio-
sa, oroitzapen eta antze lanei begira, hark ematen ziz-
kion azalpenei beha...

Ala ametsaren iratzarzalle den *Iparralderantz* ziran ote
joango, beren urratsak oian sakonetan barrura ezkuta-
tzera, edota itsas-nesken dantza-leku izandako arkaitze-
tan exerita, ugiñen eta beren biotren musika uzuari en-
tzutera?

Goizerria edo Ekialdea. Idazlea lilurutzen zuen Indiak, budismoak ere apur bat. Nirekin eleberri bat idatzi nahi zuen Indietan igaroko zena eta hortatik gelditu da *Egan*-erako idatzi nuen Mahabaratako zati bat.

Goizerriko mistikoek eta hinduismoak erakutsi eroti-ka eta arimarako bide izatea irakatsi ziola aitortzen du Mirandek, «Goizerriko mystikoek erakutsi zioten araura», baina «ez dut erran nahi hala ere, metenpsikosian sinesten dudala».

Gero aipatzen du *Haur besoetakoa*-n halako garrantzia izanen duen kelten kultura:

Kelta druida aintzinekoak ohartu ziren bezala uste dut gure bakoitzaren arimak bizitza asko dituela eramaten.

Sartalde edo Mendebaldea. Hau da bitxieta eta hurrengo gaiarekin lotua. Itsasaldeko haizea baita heriotzaren deia eta heriotzaren ondotik beste mundurako bidea, lehen orrialdeetako ekaitzarekin dakusaguna. «Sartaldetik zetorren aizeak» eta alde horretan dago hil ondoko Gazteen Lurra (*Tir Na Nóc*).

Mitologia irakurketa

Ez da Euskal mitologia hor agertzen zaiguna, Kelta zaharrena baizik, *Tir Na Nóc*.

Miranderekin eta liburu batzuetan hala nola Marie-Louise Sjoerstedten *Gods and heroes of the Celts* delakoan ikasi nuen zer zen Gazteen Lurra. «Ugarte dohatsuak» zeinetan hil ezkeru lurrean ongi elkar maitatu dutenak berriz topatzen diren arima eta gorputz bat eginik.

...han igurikitzen baitzuen aurrak, bere gorputz eta arima berriz betegiñen eskeintza hari egitera gerturik. (119. or.)

Itsasoa haren inguruan lorez estalia da eta izokinak artaldeak bailiran dantzan dabilta. Kristalezko adarretan, urrezko sagarrak.

Liburu osoan zazpi aldiz aipatzen zaigu Gazteen Lurra, hasierako antsiatik heriotzarekin betetzeraino hara joaita (35, 37, 38, 83, 108, 116, 119).

Bazirudian, ontzi-irudi heietan emanaz, urrutira eramango zutela, beti urrutirago amets orok loratze eta betegin-tzarre duen ugarte doatsuetaraino. (35. or., *testuaren lehen orrialdean*)

Zehazkiago bi orrialde urrunago:

Gizonak Theresari begira zegoelarik (...) bere amets ezin esanezkoari egoak aske uzten zizkion Sartaldeko *ugarte doatsu* heietaraino eraman zezan, *Gazteen Lur* ezkatatu hartaraino. (37. or.)

Hurrengo orrialdean, heriotzaz haraindiko «eriotza gabeko» ugarteak berriz gogoan ditu gizonak eta azaltzen hasten zaigu nolakoak diren.

...erritarren artetik hark bakarrik ote zuen sekula antsiatu ta ikusi, itsasoaz bestaldean, eriotza gabeko *Gazteen lurra* kristalezko abardun sagarondo z estalia zen hura? (38. or.)

Itsasoaren deskribapena eta mariñel zangarren menturen kontatzearekin gizonak Theresari aurkezten dio erdizka *Gazteen Lurra*.

Theresak zoraturik entzuten zituen aita besoetakoaren biotz irudimendunak asmatzen zekien ipuin ederrok.. Urrutiko Amerikak baino urrutiago, Indianoen lur urretsuak baino urrezkoago diren *ugarte doatsuak*, ordez ez zizkion oraindik aipatzen, han arimaren sorterri den *Gazteen Lur* mirarizko hartan, baitzatekean Theresa printzesa eta agintari zor zitzaion araura... (83. or.)

Gazteen Lur hori, *Tir NaNóc* hori, benetan paganoa da, ez da kristiarren paradisua:

Ene jainko zaarren aldareak zutik balira oraindik, ez nuke beldurrikan aspaldian joana nintzateke Theresarekin batean gaiztoek eta txarrek aaztu erazi, gezurtatu nai diguten *Gazteen Lur* irrikatu hartara. (108. or.)

Neska itotzen denean:

uraren oldarrak engoiti bazeraman hainbat gutiziatu zuen zabalerarantz *Gazteen Lur* hainbeste amestu hartaraino. (116. or.)

Eta tragediaren azkenean:

Aldi hartan ez zuten gizonaren gorputza arkitu, Theresa ito zen gunean luzaz billaturik ere. Ergelak! engoiti urrutira bazeraman Theresa eraman zuen ugin gora hark berak... urrutira heien elmenaz bestaldera, heien min-duaz bestaldean dagoen *Gazteen Lurrera*, han, undiña eta itsa-nesken artean, igurikitzen baitzuen aurrak, bere gorputz eta arima bategiñen eskeintza hari egitera gerturik. (119. or.)

Itsasoaren gaia, *Gazteen Lur* mitologiarekin lotua dator. Lehen lerroan agertzen da:

Sartaldetik zetorren aizeak itsasoko oiarzunen ekarle, makur erazten zituen parkeko zuaitz illunak, sala leioaren aurrean; intzirika ari ziran eta iñarosten ziran ontzi mastak izan bailirakean ekaitz baten jostagaillu. (35. or.)

Irudi honek hurrengo perpausean ekarriko ditu gora-go aipatu ditugun «ugarte doatsuak». Urrunago ere aipatuko dizkio Theresa neskari, ugarte doatsuak, baina denbora berean:

Gizonak kontatzen zion Theresari itsaso *ezti eta hasarre* -kor horren epopeia, ezagutarazten zizkion lehenagoko itsasketak, heien odoleko ziren mariñel zangarrak beste mundu bateraino eraman zituztenak. (83. or.)

Itsasoa garbitzailea da behin Isabela andregai ohiaz mintzo:

Ikus, Theresa, itsaso maiteak Isabelaren zikinkerietatik *garbitzen* nau! (84. or.)

Eta beste behin gizonak neska txikia hartu ondoren:

Itsasoan sartu ziran eta ugiñek bertan *garbitu* zituzten bekatu guztietatik. (113. or.)

Eta itsasoa herriminarekin eta neskarekin lotuz:

...heien oinetaraino atsedean artzera zetorren itsaso *bortitz eta ezti* bazterrik eta ondorik gabeko hartan; eta haren beteak izuz eta errimiñez batera jotzen zuen aita besoetako, bainan Theresa aurrera zihoan lehena... (111. or.)

Itsasoko jainkoa ere, kelten Manannan Mac Lír, agertzen da. Aurkezten zaigu itsas jainkoa:

Esmeraltargiz eta zillar zurizkoz apainduak, *itsas-jainko* aundi baten beztimendu izanik ziran ausaz hain eder heien oinetara zetozen ugin gorak. (83. or.)

Patuaren irudi itsas jainkoa:

...itsasoko jainko onak bizia barkatu bazion Theresari, se-gurki helduko zen itsas bazter salbagarri hartara (...) bai eta ugiñ eskerga batek *itsasoko jainkoak* igorri izan balio bezala, jo eta uzkailei zuenean ere. (115. or.)

Margolariak (alegia idazleak) jainko hari bere eraztu-na eskaintzen dio tragedia hari itsasoak eman diolako ate-rabide bakarra:

eta beingoan, uretara jaurti zuen eskuinean zekarren urrezko zaldun-erastun bat, *itsasoko jainkoari* oberenda. Ez zen ankerra izan biontzat. (120. or.)

Jon Mirande eta emakumeak

Ez gaitezen eror eskema batean bi emakume gai-tzesgarri agertzen badira eleberrian burgesa bat eta burge-sen morrointzakerian dabilen beste bat. Lehenaz dio

ezin zitekeala neska apain dotore, adimen uts eta modari jarraitzaille harekin bizi izan. (58. or.)

Mirande misoginoa dela badio feminista militante batek inardetsi geniezaioke lehengusu gizonaz ematen duen irudia gogorragoa dela:

Urde zikintsua, burges txiki estu zikiña. (92. or.)

Eta aurrean zeukan bertutearen zalduna, gizon bear beza-lako, ezdeus, gatz-il hori estalika mintzo zen hypokrita hori, ez al zekien egiazki nolakoa zen ez aal zuen haren gogo eta biotz- txikikeriaren berri, bere bizi guztian egin, egiten eta egingo zituen txikikerien berri? Lapurra, sale-rosketari bat zen aldetik; gezurtia gizarteko gizon bat izaki; *satsua lehenago ohaidetzat zituen emakumeekin (...)*. (93. or.)

Gainera gizona, protagonista nagusia, bera Theresaz maitemindua izan arren bere mozkorkeria, ezin ulertua, azpijoko, dorpetasun, koldakeria eta ahulezia guztiekin

agertzen delako neska txikia eta margolaria baizik ez dira eder ateratzen deskribapenetik.

Mirande eta itzultzaileak

Bai, «gizonak» Miranderen ideia batzuk darabiltza, baina ez zitzaion Miranderi mentura hori gertatu (baina olerkietan kontatzen dituen besteak), eta berak hirugarren pertsonan idatzi bazuen itzultzaileak inolako eskubiderik ez zuen lehen pertsonan aitorten gisara mintzarazteko. Tamala guk ere gaztelaniaz haren itzulpena erabili baitugu behin.

Gainera Jon Mirandek *gipuzkeraz* idatzi baitzuen eleberria eta geroztik grafia eta aditza ukitu bazioten, ez zen eskubiderik hitzen itzultzea Iparraldeko baserrietan erabiltzen diren esanahiekin, Mirandek gipuzkera zer zen ongi baitzekien.

Azken hitza

Bost gako eman dizkizuegu eta gai batzuk aipatu, *Haur besoetakoa* Jon Miranderen ordeinua delako aberatsa. Obra nagusi guztietan bezala bakoitzak beste giltzarik aurki lezake eta honekin itxaroten dut beste aterik irekiko duzuela eta beste horrenbesteren edo gehiagoren idaztera bultzatuko. Hau da bederen barne zapalkuntza bati idazle batek eman erantzuna. Orain askeago garela? Ez, bakarrik autonomia pixka bat daukagu. Beti ordea izango dira beren garaiko irakurlea biltzen jakin ez dutenak eta egun batean ezagutuak izango direnak.

Bestalde irakurtzen ikasi ote dugu euskaldunok? Berriki euskal idazleak eta beste euskaltzale batzuk irakurle ikastaldien egiten hasi dira. Kontuz ibili beharko zaigu, ordea, ezen askotan gizarte eta ingurugiroaren eragina ikeretzen bada, ahaztu egiten zaigu idazlearen hitzak, eta idaztankeraren aztertzea; garai batean hori baizik ez baitzen egiten, orain beste muturrerako joera dugu soziologia hutssezko azterketara. Ez ahaztu idazkia! ¶